

вбивства: «Подобно Каину по убиении брата Авеля, стоял Гаркуша бледный и трепещущий над издыхающими трупами. В первый раз, сделавшись убийцею, он не понимал, существует ли на здешнем свете, или с последним издыханием убиенного и он переселяется в обители преисподняя» [5, с. 492]. Після мовчанки Гаркуша говорить своїм друзям, що ця ріка крові відділяє їх назавжди від інших людей. Повернутися до попереднього стану означає завчасно знищити себе тілесно і душевно. Заспокоїти їхні душі вже неможливо. Єдиний вихід із цієї ситуації – це заморити совість, щоб вона не мала сил і часу нагадувати про минуле. Гаркуша закликає своїх друзів мстити злим людям, йти за ним цим шляхом. Всі вони клянуться виконувати його накази.

Відтепер починаються блукання Гаркуші та його команди по світу. Він обирає собі нове ім'я Олімпій і говорить, щоб його називали отаманом. Читач бачить яскраві зміни у характері героя, коли почуття помсти стає солодким і таким, що приносить задоволення. Гаркуша стає жорстоким, але водночас у його душі прокидаються романтичні почуття, коли він зустрічає дівчину Олімпію. Зворушений історією її життя, він відкриває у собі іншу людину – чоловіка, здатного любити. Вони одружуються. Цей союз не є випадковим, а цілком закономірним. Адже зустрілися двоє подібних людей, особистості, які притягуються одна до од-

ної своєю схожістю, тому їм добре разом. Історія Олімпії подібна до Гаркушиної – вони обоє пережили великі приниження з боку панів. Через свою подібність вони фактично приречені бути разом. Шанс полюбити для Гаркуші виникає через співпереживання Олімпії – отаманові розбіжників, жінці з незвичайною долею, силою волі та енергією.

Таким чином, у романі «Гаркуша» Василь Наріжний через образ головного героя ставить та осмислює ряд морально-етичних питань і проблем. Насамперед, це прагнення людини до життя і свободи, цінність людської особистості відповідно до високих засад гуманізму. Через образ Гаркуші передається величезна гамма почуттів та емоцій для того, щоб репрезентувати читачеві образ втраченого романтичного героя, що не знайшов свого місця у житті через жорстокість і несправедливість цього світу.

1. *Альтшуллер М.* Эпоха Вальтера Скотта в России / М. Альтшуллер. – СПб: Гуманистическое агентство «Академический проект», 1996. – 336 с.
2. *Білецький О.* Українська проза першої половини XIX століття (від Г. Квітки до прози «Основи») / Олександр Білецький // Білецький О. Збір. праць: У 5 т. – Т. 2. – К.: Наукова думка, 1965. – С. 148–197.
3. *Бовсунівська Т. В.* Феномен українського романтизму / Т. В. Бовсунівська. – К.: Київський університет «Слов'янський університет», 1997. – 109 с.
4. *Задорожна Л. М.* Історія української літератури кінця XVIII – 60-х років XIX століття / Л. М. Задорожна. – К.: Київський університет, 2008.
5. *Наріжний В. Т.* Избранные сочинения в двух томах. – Том 2. – К.: Государственное издательство художественной литературы / В. Т. Наріжний. – М., 1956. – 614 с.

Михайло Гордієнко

Еманация консерватизма в национально-культурном пространстве Украины

Статтю присвячено дослідженню консервативних ідей, що актуальні для збереження національної ідентичності, культурних цінностей і стабільного існування української держави. У роботі стисло розглянуто методологію консерватизму, його джерела і характерні принципи, проблеми організації політичної влади. Висвітлено пріоритет ієрархічності, що передбачає підпорядкування індивіда державі. Аргументується необхідність органічних і поміркованих змін у житті суспільства.

The article is devoted to the research of conservative ideas, which are actual for saving of national identity, cultural values and for stable existence of the Ukrainian state. The methodology of conservatism, its source and characteristic principles as well as problems of organization of political power is briefly considered in the publication. Priority of the hierarchy principle which foresees the submission of individual to the state is also reflected. The necessity of natural and moderate changes in society's life is argued.

Після тривалого періоду бездержавності, авторитарної деспотії, перманентних політичних катаклізмів, наслідком яких є соціальна аномія, нинішня пост-геноцидна Україна як ніколи потребує усталеного алгоритму свого існування. Надійною основою стабільного буття спільноти в умовах глобалізованого світу є перевірені досвідом імперативи консерватизму. Звернення до консервативних цінностей обумовлене необхідністю відновлення історичної пам'яті, поваги до традицій, культури, духовності народу, який чутливо реагує на радикальні соціальні зміни й інстинктивно прагне зберегти свою національну ідентичність, традиційну форму державного устрою. Так було після Французької революції, коли насильницьке знищення монархічної влади не тільки порушило традиційні основи політичного устрою, а й дискредитувало гуманістичні ідеали просвітництва. Після Другої світової війни практична реалізація консервативної політики, яка послідовно засуджувала тоталітаризм, звідки б він не виходив, дозволила створити основи єдиної Європи. Остання реакція мала свою особливість – якщо раніше консервативна хвиля була наслідком відторгнення революції, насиллям над усталеними цінностями, то цього разу вона активно опонує комунізму і рішуче заперечує правий радикалізм.

У новітній історії України хрестоматійним прикладом прояву консервативної пасіонарності суспільства є Помаранчева революція. За своїм характером вона мала консервативно-толерантний, а не нівелюючо-руйнівний характер, що засвідчує громадянську зрілість й політичну свідомість української нації. На думку А. Колодій, під час помаранчевих подій «нація постала як полікультурна спільнота з загальною політичною ідентичністю, що надбудувалась – у процесі та внаслідок участі у масовій громадянській акції, що отримала власну назву Майдану, – над етнічними, мовно-культурними, регіональними ідентичностями людей, що брали в ній участь» [9, с. 94]. Згадані факти розвінчують догматичну сутність консерватизму й підтверджують його соціальну мобільність і здатність адекватно реагувати на виклики часу.

Нерозвиненість громадянського суспільства, керована демократія, дозована свобода, систематичне блокування ринкових перетворень – це закономірні прояви імперської політики, що тривалий час панувала на теренах України. Радянська влада була зорієнтована на утвердження комуністичного ладу та задоволення потреб його військово-промислового комплексу. Соціалістична ідея держави передбачала її розбудову на засадах космополітичних стереотипів, що повністю ігнорували національно-культурні цінності.

Теоретик радянського устрою В. Ленін розглядає консерватизм крізь призму комуністичного світогляду. Він формулює такий імператив: «Комуністом стати можна лише тоді, коли збагатиш свою пам'ять знаннями всіх тих багатств, які виробило людство» [12, с. 121]. Політичні ідеї, що суперечили принципам комунізму рішуче засуджувалися. Тому протягом радянського періоду термін «консерватизм» був перетворений на синонім реакційності. Консерватор – означає реакціонер, що виступає проти новацій, уособлює щось зашкарубле, бюрократичне, регресивне.

У наукових дослідженнях консерватизму, здійснених за два останні десятиліття, він показаний переважно як ідеологічна доктрина реакційного характеру. Наукових доробків, в яких явище консерватизму аналізується в комплексі об'єктивних політичних процесів, створено надто мало. За відсутності виразної ідеологічної проекції сучасної політики і концептуальної дисперсії у науковому світі, окреслити чітку парадигму еволюції консерватизму досить складно. Тому існує *соціальний запит на розробку наукових концепцій, що пояснюють алгоритм консерватизму в контексті національного простору суверенної держави*. Сьогодні консервативні цінності й принципи втрачають негативно-оціночний підтекст і виявляються затребуваними в переважній частині суспільства. Об'єктивно говорити про консерватизм треба не як про застій та інерцію, а як про зважений прагматизм.

Основою системи аргументацій нашого дослідження є теоретичні переконання авторитетних представників консервативного напрямку в українській та зарубіжній суспільній думці. Серед них треба виокремити таких консервативних мислителів, як П. Куліш, В. Липинський, В. Кучабський, Л. Штраус, Е. Фегелін, М. Оукшот, Р. Керк, І. Крістол, С. Гантінгтон, Р. Кейган, Ф. Фукуяма, П. Бьюкенен, Р. Скратон та ін. *Найголовніша властивість консерватизму – ідея взаємозв'язку минулого й теперішнього*, що зовсім не суперечить соціальним змінам. Серед різноманітних тлумачень цього феномена заслуговують на увагу ідеї професора Альбертського університету І. Лисяка-Рудницького, який вважає, що «консервативне спрямування характеризують дві риси: виразне чуття традиції й тяглості (на протизагу есхатологічному та футуристичному поглядам на суспільство), а також висока повага до законних і спокійних способів діяльності (на протизагу революційному запереченню попередньої й усталеної форми)» [11, с. 86]. Зберігаючи й відтворюючи досвід минулого, перешкоджаючи знищенню традицій, базових культурних цінностей, консерватизм у той же час позбавлений архаїчної свідомості, що дає підстави йому бути актуальним завжди.

Важливою функцією консерватизму є утвердження порядку, стабільності, свободи у державі, тяглості й авторитету суспільного буття. Шануючи здобутки попередніх поколінь, «для консерватора важливими є виплекана цінність, а не технічний винахід, що полегшує працю, традиція, а не комфорт... Для консерватора «культура, освіта, право, милість і мораль» набагато важливіші, ніж обсяг щорічного виробництва сталі чи алюмінію» [15, с. 93]. Щоб зберегти якусь перевірену часом цінність, потрібні рішучі дії. Отже, консерватизм орієнтований на постійну активність. Байдушкий та пасивний стан суспільства, державної влади може привести до соціальної кризи і революції. Консерватизм завжди має соціальний попит тому, що виконує місію транслятора історичної пам'яті.

Виходячи з цього, метою нашого дослідження є наукове осмислення феномена консерватизму у вітчизняному полі-

тико-культурному просторі, що апелює до соціального досвіду попередніх поколінь, на основі якого моделюється соціальний поступ. Досягнення вказаної мети передбачає аналіз ідеологічного змісту консерватизму та з'ясування його національних особливостей. В наші дні термін «консерватизм» все активніше входить в лексикон багатьох державних діячів, політичних партій суспільних рухів. Консерватизм постіндустріальної доби – це зовсім не утримання старого і тим більше не прагнення реставрувати архаїчне минуле. Його потуги тісно пов'язані з утвердженням соціального традиціоналізму. Сутність цього феномена пояснює Д. Кекек: «На думку консерваторів, на індивідуальному рівні політичної моралі умовою доброго життя є не культивування автономії, а участь у традиціях, які уможливають добре життя. Не всі традиції виконують таку роль, тож консерватори не підтримують усіх традицій загалом. Вони прихильні тільки до тих традицій, які витримали випробування часом. Під ними вони розуміють ті традиції, які й далі привертають до себе багато людей, що живуть у даному суспільстві, формують частину панівної моральної ідентичності й захищають первісні цінності й необхідні норми» [7, с. 195]. Традиційні устої суспільства та його історичний досвід – це базові цінності консерватизму, що визначають національну ідентичність і формують соціальні алгоритми буття народу.

Зазначені рефлексії дають підстави стверджувати, що консерватизм уособлює не тільки еволюційне накопичення соціального капіталу нині суцими громадянами, але і особливе шанування тих поколінь, хто жив до нас, створював матеріальні й духовні цінності, формував характер нації. І тому *попереднє покоління, завершивши активну діяльність, має право голосу, який називають традицією*. Її наукове осмислення подибуємо у відомого польського соціолога Є. Шацького: «Традиція – це історично утворені, стійкі й узагальнені норми і принципи суспільних відносин людей, що передаються від покоління до покоління і охороняються силою суспільної думки» [14, с. 320]. Традиція репрезентує істину про людину, Бога і світ, якої дотримуються члени суспільства. Сприйняття її основоположних принципів базується радше на переживаннях і вірі, а не на раціональному осмисленні. Враховуючи ці зауваження, владні інститути й громадяни у своїй діяльності мусять керуватися не лише раціонально-доцільною логікою, а й поважати історичну правду і шанувати автентичні традиції.

Суспільство деградує, якщо не переймає досвіду попередніх поколінь. Це імперативний постулат консервативної ідеології. Його класичний алгоритм для постколоніальної України формулює В. Липинський. Вчений стверджує: «Трагедія всіх недержавних колоніальних націй лежить головним чином в слабкості національного консерватизму і всіх тих руйнуючих наслідків, які така слабкість викликає. Без відродження консерватизму не можна помислити політичного відродження такої недержавної колоніальної нації. Щоб стати нацією, вона мусить сотворити на своїй території свою нову власну державу на місті існуючої старої держави митрополії. Це значить, що її порушуючі, поступові сили мусять бути місцевими консерватистами (їх державним досвідом та їх більшою організаторською здатністю) зорганізовані так, щоб вони здатні були державну владу завоювати і в руках своїх удержати» [10, с. 400]. Для консерваторів *ефективна влада – це, насамперед, особиста відповідальність її носіїв перед Богом, народом, спроможність жертвувати в ім'я Вітчизни найціннішим –*

життям. Політична влада не привілей, не насолода, а тяжкий подвиг, велике служіння народу. Ієрархія у консервативному світогляді передбачає таку кореляцію: чим вище положення в суспільстві, тим більше відповідальності.

Становлення української державності супроводжується докорінними змінами соціальної дійсності й політичної системи. У цьому процесі домінує гонитва за чужим, а не збереження свого, руйнація усталеного, а не відтворення національного, пошук нового, а не удосконалення існуючого. Запозичення варязьких стандартів веде до кризи науки, освіти, культури, духовної деградації людини, згорання національного виробництва, відтік інтелектуального потенціалу за кордон, погіршення якості життя і т. д. За цих умов навряд чи доречно уникати консервативної політики. На відміну від багатьох суспільних доктрин, «консерватизм є прагматичним у тому сенсі, що він заперечує утопічні ідеї та експерименти і натомість поєднує свою віру з розсудливістю та поміркованістю» [8, с. 82]. Радикальні реформи, як правило, не можуть розраховувати на всенародну підтримку українців, бо наші громадяни переважно схильні до консерватизму і ставляться до будь-якої інновації з побоюванням, тому що вони змінюють звичний спосіб життя.

Вибираючи модель державотворення, нинішня політична еліта робить ставку на адептів свого кланового середовища, які позбавлені раціонально-критичного мислення й творчої ініціативи. Національний істеблішмент ігнорує консервативні цінності, які зводяться до факультативної сфери суспільства, а не служать мотиваційною складовою соціальних перетворень. Ці фактори демонструють те, що «наша влада – архаїчна, звідси й такий розподіл бюджету, неофеодальні еліти з їхнім споживанням, мажорством, пережиттям доріг, бо на роботу їде монарх... Феодалізм – це комерція, капітали, гроші..., але без демократії, громадянського суспільства, свободи ЗМІ і головне – без права. Замість права – привілеї обраним. На Заході держава – це власність нації, а у нас – власність правлячого класу» [6]. Противагою нинішньому феодалізму є згуртованість національно-патріотичних сил. Їхня ідейна складова має базуватися на консервативній основі. Адже саме духовно-культурне підґрунтя, фон історичних традицій забезпечує консолідацію нації.

Консервативна політика вимагає пошани не тільки до історії, традицій і релігійних цінностей, але й до конкретної людини, її прав, свобод, приватної ініціативи в різних сферах – економіці, суспільному житті, політиці, культурі. Головною рушійною силою соціального розвитку консерватори проголошують сильну державу, яка в українських умовах вироджується в авторитаризм. Щоб уникнути цього, держава мусить бути «подібною до родини, артілі, чи профспілки, стояти на підвалинах законів моральності, що гніздяться у кожному людському почині, як колективному, так й індивідуальному. При виконанні своїх функцій держава повинна діяти, спираючись на справедливість» [1, с. 704]. Активна роль держави, апеляція до національних традицій у консервативному проєкті не є виправданням для патерналістських тенденцій чи ізоляціоністських настроїв, а виконує роль провайдера економічних реформ і політичної модернізації.

Консервативні цінності в українському суспільстві не потрібно пропагувати або упродовжувати, адже вони закладені на генетичному рівні нашого народу. Він інстинктивно розрізняє хибну політику симулякрів, що характерна для нинішнього режиму, й з надією очікує утвердження влади національно-патріотичного характеру, що не передбачає

соціальних експериментів, а прагне діяти відповідно до ментальних запитів і матеріальних потреб суспільства. Ця політика тяжіє до консерватизму й активно використовує прийоми, засоби та цінності, які пройшли перевірку часом і репрезентують завжди актуальні потреби: відмову від потрясінь, революцій, екстремізму, прагнення до збереження і передачі досвіду й знань, накопичених державою за багатовікову історію. Якщо ми хочемо утвердити відкрите суспільство, то необхідно розширювати національно-демократичний простір, утверджувати громадянський патріотизм. Україні бракує критичної маси людей, готових піти на самопожертву, заради порятунку нації. Без дієвого патріотизму не може бути ефективної держави.

Орієнтація людей на перманентний пошук матеріальних благ спустошує їхні душі, стимулює споживачькі потреби й маргіналізує суспільство. Реформування соціально-економічної сфери держави має здійснюватися нерозривно з розвитком духовно-культурної сфери. Цей баланс перманентно «деконструювався» імперською агресією на терени України та недопругою політикою нашої псевдо-еліти. «Цензурована в такий спосіб історія та культура, – пише О. Пахльовська, – втрачає свій вимір генератора морального й інтелектуального поступу нації. Перетворюючись на об'єкт ідеологічних маніпуляцій, на звалище постійно мутованих ідеологем, цензурована культура релятивізує відносини суспільства з власною культурою взагалі, робить його нечутливим до етичного змісту культури» [13, с. 89]. Системне нищення культури, табування мови – це спосіб руйнації національної ідентичності. Якщо нація не усвідомлює своєї історії, забуває автентичні традиції, вона не здатна комунікувати зі світом як самостійний суб'єкт і втрачає політичну суверенність. Ця тенденція найбільш виразно усвідомлюється в ідеології консерватизму, що робить його актуальним у глобалізованому світі.

Всебічна підтримка духовно-культурних інтенцій націй – актуальна для постмодерного розвитку суспільства. Український народ має глибоке історичне коріння, культурний, природний й інтелектуальний потенціал, йому є що втрачати, цінувати і берегти. І у зв'язку з цим консерватизм в українських реаліях набуває абсолютно інших відтінків, вагомого звучання й світоглядного сенсу. Упродовж історії українці прагнули не до захоплення чужого, а до збереження свого. Можна сказати, що консерватизм прагне оптимізувати дозування націоналізму. Львівський професор Я. Грицак вважає, що «Україна має відповідну кількість націоналізму, щоби забезпечити потрібний мінімум політичної стабільності в державі. Безсумнівно, національному питанню треба віддати належне. Довкола нього мають тривати дискусії, між іншим, задля того, аби забезпечити ширшу базу для політичного компромісу та консенсусу... Національне питання є одним із багатьох питань, які визначають долю України. Але воно не є головним питанням. В Україні його не так уживають, як ним зловживають багато політиків, щоби прикрити ним, як фіговим листом, брак власного професіоналізму, чесноти й навіть, якщо хочете, творчої уяви» [4, с. 12]. Консерватизм обстоює ідею національної згоди, стан гармонійних взаємовідносин різних національно-етнічних угруповань в межах одного державного утворення.

Для плутократичного режиму в Україні консерватизм представляє серйозну небезпеку, адже він припускає активну комунікацію влади і народу. Український консерватизм, як дискурсивна практика, багато в чому міфологізо-

ваний і навіть демонізований. Це пов'язано з тим, що кожна наступна політична влада прагне дискредитувати попередню, але при цьому зовсім не переймається зміцненням національної та культурної ідентичності. А вони, за словами О. Гнатюк, є «частиною широкого поняття – колективної ідентичності» [2, с. 50]. Феномен ідентичності породжує кризу приналежності до соціального середовища. На думку Л. Донскіса, «сама ідентичність дозволяє володіти історією або привласнити історичний наратив, що з'єднує минуле з майбутнім, передаючи традицію... Таким чином, ідентичність служить паспортом до самореалізації наративу певної нації, громади чи групи» [5, с. 34]. Традиційне суспільство формує колективну ідентичність, а у пост-індустріальну добу домінує індивідуальна тожсамість.

Шалена мобільність й докорінні зміни глобального світу посилюють вплив і значення консервативного імперативу, завдяки якому інновації осмислюються і засвоюються через своєрідні «маркери» власної культури, історичної традиції й духовно-екзистенційний досвід народу. Багато інтелектуалів усвідомлюють невідповідність розвитку держави наявному потенціалу вітчизняної національно-культурної традиції. Ми також переконані, що «для консолідації українського суспільства питання національної ідентичності залишається найбільш дефіцитним» [3, с. 58]. Однак нинішня влада піклується не стільки про збереження і підтримку автентичних цінностей свого народу та пошуком об'єднуючої парадигми, скільки дбає про власний матеріальний комфорт й розглядає українську націю крізь оптику неоімперського проекту «руського світу». Цим обумовлюється гострий запит на консервативну альтернативу політичного курсу новітньої України.

Таким чином, досліджуючи сутність консерватизму у вітчизняному соціальному просторі, ми констатуємо його органічну адекватність ментальності українського народу, спроможність реально забезпечувати стабільність держави в умовах інституційної кризи. Консервативний світогляд, що має глибокі історичні корені, може бути не тільки предметом для теоретичного вивчення, але і стати одним з могутніх чинників впливу на політичний процес, бути надійним засобом національної ідентичності. Дослідження показало, що вітчизняний консерватизм новітньої доби не репрезентує національних рис і набуває потворних

ознак «ліберальної демократії» утилітарно-ринкового характеру. *Зараз вітчизняна консервативна парадигма знаходиться в дифузному стані.* Тобто окремі її елементи виникають в різних областях повсякденності, у виробничій діяльності, фрагментах ідеології, проходячи випробування на міцність реаліями життя посттоталітарного суспільства. Тому пріоритетним завданням національної еліти є відродження консервативної ідеології в політичному полі України. *Суть консервативної політики пострадянської доби полягає в морально-етичному вдосконаленні людини, вихованні в неї духу патріотизму і відповідальності, вірності Богу і традиціям. Саме консервативний курс державної політики є реальною альтернативою відродження української нації, подолання нинішніх руйн асоціальної перешкоди й переходу до відкритого суспільства, заснованого на взаємодопомозі, довірі й солідарності.*

1. Вільс Г. Зручна держава / Г. Вільс // Консерватизм: Антологія. – 2-ге вид. / Упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. – К.: ВД «Простір», «Смолоסקип», 2008. – С. 694–716.
2. Гнатюк О. Прощання з імперією: Українські дискусії про ідентичність / О. Гнатюк. – К.: Критика, 2005. – 528 с.
3. Гордієнко М. Г. Консервативний алгоритм творення української політичної нації / М. Г. Гордієнко // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. – Вип. 20. – Львів: Вид-во Національного університету «Львівська політехніка», 2008. – С. 52–58.
4. Грицак Я. Й. Страсті за націоналізмом: стара історія на новий лад / Я. Й. Грицак. – К.: Критика, 2011. – 350 с.
5. Донскіс Л. Збентежена ідентичність і сучасний світ / Л. Донскіс. – К.: Факт, 2010. – 312 с.
6. Карасьов В. Столітня українська криза закінчується / В. Карасьов // День. – 2011. – № 198. – 2 листопада.
7. Кекес Д. Консерватизм: підставові переконання / Д. Кекес // Консерватизм: Антологія. – 2-ге вид. / Упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. – К.: ВД «Простір», «Смолоסקип», 2008. – С. 178–202.
8. Керк Р. Основи і принципи консерватизму / Р. Керк // Консерватизм: Антологія. – 2-ге вид. / Упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. – К.: ВД «Простір», «Смолоסקип», 2008. – С. 76–88.
9. Колодій А. Ф. Національний вимір суспільного буття / А. Ф. Колодій. – Львів: Астролябія, 2008. – 368 с.
10. Липинський В. Листи до братів-хліборобів / В. К. Липинський. – Київ; Філадельфія, 1995. – 470 с.
11. Лисяк-Рудницький І. П. Історичні есе: В 2 т. / І. П. Лисяк-Рудницький / Пер. з англ. У. Гавришків, Я. Грицак. – Т. 2. – К.: Основи, 1994. – 573 с.
12. Очерк теорії соціалізму / Смирнов Г. Л., Андреев Э. М., Баграмов Э. А. і др. – М.: Политиздат, 1989. – 463 с.
13. Пахльовська О. Система табу як ідеологічна кодифікація псевдоісторії України / О. Пахльовська. – К.: Унів. вид-во ПУЛЬСАРИ, 2008. – С. 83–100.
14. Шацкий Е. Утопия и традиция / Общ. ред. и послесл. В. А. Чаликовой / Е. Шацкий. – М.: Прогресс, 1990. – 456 с.
15. Шуттінгер Р. Проблема ідентичності консерватизму // Консерватизм: Антологія. – 2-ге вид. / Упоряд. О. Проценко, В. Лісовий / Р. Шуттінгер – К.: ВД «Простір», «Смолоסקип», 2008. – С. 89–103.

Юрій Давиденко

Особливості національно-конфесійної структури населення України за даними перепису 1897 р. (на прикладі Чернігівської губернії)

У статті досліджується населення Чернігівської губернії у пореформений період. Особлива увага приділяється демографії та локалізації на території губернії етнічних і конфесійних груп населення, їх загальній структурі. В основу дослідження покладено аналіз найбільш точних та достовірних статистичних даних того періоду – Першого всеросійського перепису населення 1897 р.

In this paper the population of Chernigov province in the post-reform period is studied. Special attention is paid to the demographic and localization in the province of ethnic and religious groups and their overall structure. The basis of the research are the most exact and reliable statistical data of that period – the First all-Russian census of 1897.

Україна є однією з багатонаціональних країн, в якій проживають представники різних етноконфесійних станів. Тому будь-які політичні, соціальні, культурні процеси неодмінно зачіпають ті чи інші аспекти національного або конфесійного питання. Український народ є продуктом багатовікового співжиття та взаємовпливу етнічно-конфесійних груп, кожна з яких додала свій штрих до його сучасного портрету.

Крім того, геополітичне положення сучасних українських територій та особливості їх історичного розвитку зробили кожен регіон неповторним та своєрідним.

На рубежі 1990-х рр., набуваючи незалежності, Україна стала на шлях демократичних перетворень, що сприяло вивченню маловідомих сторінок її історії. Дослідження етнічної історії стало одним із пріоритетних напрямків